

СЕМИНАР ТАҚЫРЫБЫ: Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысы үшін отандық жүзім сорттарының ассортименти

Лектор: Ажитаева Л.А., PhD доктор, жеміс, жидек дақылдары мен жүзім селекциясы бөлімінің жетекші ғылыми қызметкері.

18.07.2025

«ҚазЖКШҒЗИ»
ЖШС,
«Талғар» АФ

- **Тақырыптың өзектілігі:**

Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысы жүзім шаруашылығына қолайлы климаттық жағдайларға ие, бұл аймақтарда жүзім өсіру дәстүрі терең. Жүзім шаруашылығы ауыл шаруашылығының маңызды саласы болып табылады, ол ауыл тұрғындарының табысын арттыруға ықпал етеді.

МАҚСАТЫ - Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысында өсірілетін отандық жүзім сорттарының ассортиментін зерттеу. Әрбір сорттың агротехникалық сипаттамаларын, өнімділік көрсеткіштерін және сапалық ерекшеліктерін анықтау. Жүзім шаруашылығын дамыту үшін тиімді сорттарды іріктеу және оларды шаруашылықта қолдану жолдарын ұсыну.

МІНДЕТТЕРІ:

1. Жүзімнің агроэкологиялық ерекшеліктерін анықтау.
2. Ассортимент құрамын бағалау.
3. Жоғары өнімді және сапалы сорттарды ұсыну.

ФЕРМЕР ҮШІН ПРАКТИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ:

- Өнімділікті арттыру: Тиімді сорттарды таңдау арқылы гектардан алынатын өнім мөлшерін арттыруға болады.
- Сапалы өнім алу: Жоғары сапалы жүзім сорттарын өсіру арқылы өнімнің нарықтағы бағасын көтеруге мүмкіндік туады.
- Қолайлы сорттарды таңдау: Әрбір аймақтың климаттық және топырақтық ерекшеліктеріне сай келетін сорттарды таңдау арқылы өсіру процесін оңтайландыруға болады.
- Нарыққа бейімделу: Нарықтағы сұранысқа сәйкес келетін сорттарды өсіру арқылы өнімді сату көлемін арттыруға мүмкіндік туады.
- Экспорттық әлеуетті арттыру: Халықаралық нарыққа шығу үшін экспортқа бағытталған сорттарды өсіру арқылы табысты арттыруға болады.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮЗІМ ШАРУАШЫЛЫҒЫ

Қазақстандағы жүзім шаруашылығы негізінен өз тамырлы және жабылатын болып табылады. Елдегі жүзім алқаптарының жалпы көлемі – 15,2 мың гектар, оның 70%-ы оңтүстік өңірде, қалған бөлігі Қазақстанның оңтүстік-шығысында орналасқан.

Түркістан облысы – барлық жүзім алқаптарының шамамен 65,5 % (~ 10 150 га)

Алматы облысы – орта есеппен ~ 4 320 га

Жамбыл облысы – ~ 333 га

Шымкент қаласы – ~ 275 га

Қызылорда облысы – ~ 76 га

Шығыс Қазақстан облысы – ~ 66 га

Алматы қаласы – ~ 30 га

Қарағанды облысы – ~ 23 га

Батыс Қазақстан облысы – ~ 18 га

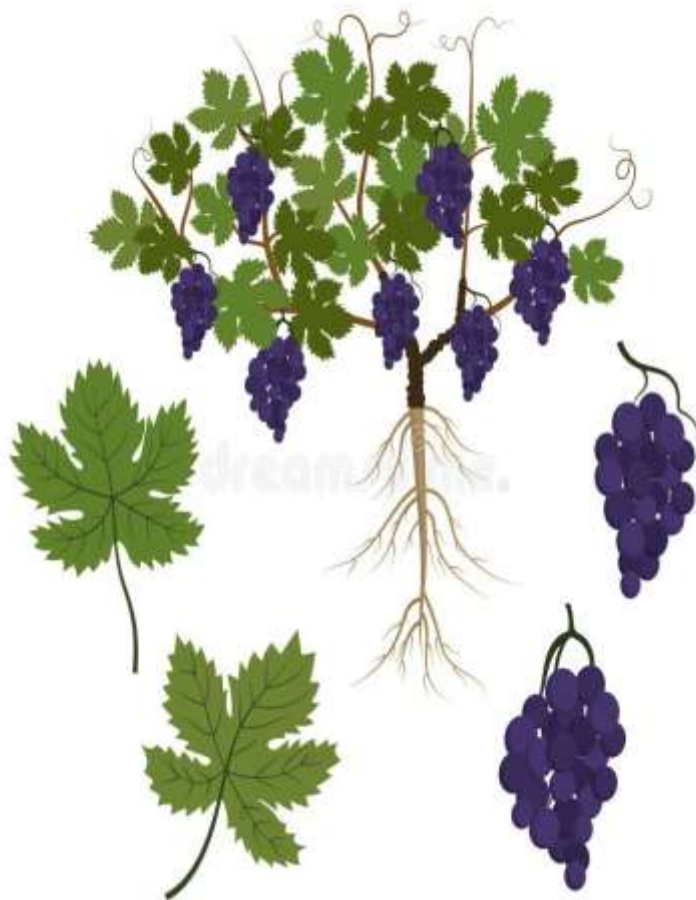
Ақтөбе облысы – ~ 14 га

Атырау облысы – ~ 11 га

Қостанай, Маңғыстау, Павлодар, Ақмола облыстары және Астана қаласы – әрқайсысы 0,1–8 га аралығында (ең төмен – 0,1 га Астана мен Ақмола облысында)

- **Экономикалық маңызы:**
Жүзім шаруашылығы ауыл шаруашылығының маңызды саласы болып табылады, ол ауыл тұрғындарының табысын арттыруға ықпал етеді.
- **Экологиялық маңызы:**
Жүзім өсіру топырақ эрозиясын болдырмауға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі.

Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысының климаттық жағдайлары

- Климаттық ерекшеліктері: Жаздың ыстық, қыстың жұмсақ болуы, жауын-шашынның жеткілікті мөлшері жүзім өсіруге қолайлы жағдай жасайды.
- Топырақ ерекшеліктері: Құнарлы топырақтар жүзімнің жақсы өсуіне ықпал етеді.

Қазақстанда жүзім шаруашылығы негізінен оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақтарда шоғырланған (Түркістан, Алматы, Жетісу облыстары).

- Жүзім екпелі жер көлемі соңғы жылдары біршама өскенімен, бұл өсім баяу жүруде.

- Жалпы өндіріс көлемі жылына 80–100 мың тонна шамасында.

Ірі шаруашылықтар аз, көп бөлігі ұсақ фермерлік деңгейде өсіріледі.

- Өнімділік көбінесе сорт таңдауы мен агротехникалық деңгейге байланысты өзгеріп отырады.

Мәселелер:

- Сапасыз көшет материалы
- Ескірген агротехнология
- Су тапшылығы
- Зиянкестер мен ауруларға қарсы күрестің жеткіліксіздігі

«Қазақстан Республикасында пайдалануға ұсынылатын селекциялық жетістіктердің мемлекеттік тізіліміне» жүзімнің 46 сорты енгізілген, оның ішінде:

- 38 сорты – интродукцияланған (шетелдік)
- 8 сорты – отандық селекция

 Интродукцияланған жүзім сорттары: (Шетелден әкелінген, Қазақстанға бейімделген): Голден Мускатный, Добруджа, Жемчуг Саба, Королева Виноградников, Мадлен Мускатный, Молдова, Мускат Венгерский, Нимранг, Тайфи Розовый, Тербаш, Алиготе, Баян Ширей, Броколь, Каберне Савиньон, Каберне Фран, Кульджинский, Мерло, Пино черный, Рислинг, Ркацители, Рубиновый Магарача, Саперави.

Отандық селекцияның жүзім сорттары: Ай-АруАлма-Ата, Кара Коз, Кызыл Тан, Мускат Казахстанский, Алмалы, Медео, Алма-Атинский Ранний.

🍇 Сорттық ассортимент

- Қазақстанда кеңінен өсірілетін сорттардың көбі кеңестік кезеңнен қалған: «Ркацители», «Камберне Савиньон», «Каберне фран», «Шардоне», «Мерло», «Тайфи розовый», «Тербаш» және т.б.
- Жаңа отандық сорттар (мысалы, «Айсулу», «Кара коз», «Самал», «Береке», «Мерейтой-50», «Казахстан-20», «Азим») селекция арқылы шығарылуда, бірақ олардың таралуы шектеулі.
- Импорттық көшеттерге тәуелділік бар (әсіресе Өзбекстан мен Қырғызстаннан).

🔗 Мәселе – сорт таңдауда ғылыми-негізделген жүйе жоқ, фермерлер көбіне нарықта бар көшеттерді негізге алады.

🍇 Отандық жүзім сорттарының классификациясы

- **Тахникалық сорттар:** «Самал», «Береке», «Руфина», «Куралай», «Мейрам-55», «Мирана», «Садима», «Алмалы», «Дамана» сияқты сорттар жоғары сапалы шараптар өндіруге қолданылады.
- **Асханалық сорттар:** «Мерейтой-50», «Азим», «Кара коз», «Айсұлу», «Алма-Ата», «Кызыл-Тан», «» «Қазақстан-20», «Гульшара», «Бакытнур», «Кумис», «Ай-Ару», «Ақжайық», сияқты сорттар асханалық мақсатта пайдаланылады.
- **Мейіздік сорттар:** «Кишмиш Қазақстанский» сияқты сорттар мейіз өндіруге арналған.

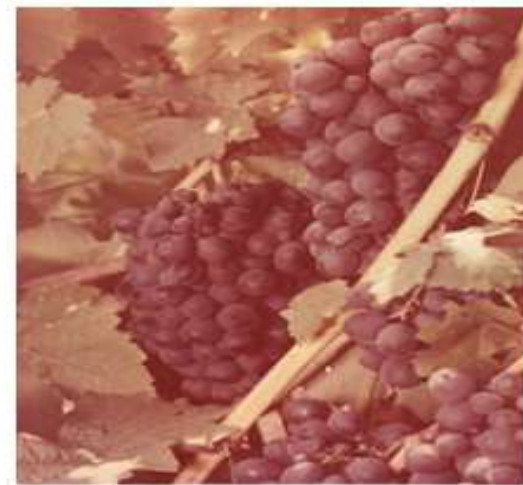
Асханалық сорттар

Алма-Атинский ранний. Өте ерте пісетін асханалық жүзім сорты. Алматы және Жамбыл облыстарында аудандастырылған. Шақтары орташа көлемді (140–160 г). Өнімділігі – 120–130 ц/га, қант жинау қабілеті жоғары. Ауруларға төзімділігі жақсы.

Алма-Ата. Орташа пісу мерзіміндегі асханалық жүзім сорты. Алматы және Жамбыл облыстарында аудандастырылған. Шақтары ірі және өте ірі (270–350 г). Сорттың дәмдік және тауарлық қасиеттері жоғары. Өнімділігі – 120–140 ц/га. Оидиум ауруына төзімділігі – орташа.

Кара коз. Өте ерте пісетін асханалық жүзім сорты. Алматы облысында аудандастырылған. Жамбыл облысы үшін перспективалы. Шақтары орташа көлемді (150–180 г). Ауруларға төзімділігі орташа деңгейде.

Асханалық сорттар

Кызыл Тан. Ерте пісетін асханалық жүзім сорты. Алматы облысында аудандастырылған. Шақтары ірі және өте ірі (180–280 г). Өнімділігі жоғары — 150–180 ц/га. Ауруларға төзімділігі де орташа деңгейде.

Медео. Орташа пісу мерзіміндегі асханалық жүзім сорты. Жамбыл облысында аудандастырылған. Шақтары ірі, 700 грамға дейін. Өнімділігі – 160–200 ц/га. Ауруларға төзімділігі орташа деңгейде.

Мускат Казахстанский. Орташа пісу мерзіміндегі асханалық жүзім сорты. Алматы облысында аудандастырылған. Шақтары орташа және ірі (180–260 г). Өнімділігі орташа — 140–160 ц/га. Ауруларға төзімділігі орташа деңгейде.

Асханалық сорттар

Мерейтой-50. Орташа пісу мерзіміндегі асханалық жүзім сорты. Шақтары ірі (360–450 г). Өнімділігі – 150–200 ц/га. Сорт оидиумға шаруашылық тұрғыда төзімді.

Бакытнур. Ерте-орташа пісу мерзіміндегі асханалық жүзім сорты. Шақтары орташа және ірі көлемді (320–480 г). Өнімділігі – 150–185 ц/га. Ауруларға төзімділігі орташа.

Азим. Орташа пісетін асханалық сорт. Жүзім шоғының орташа салмағы 420 г. Өнімділік орта есеппен 165 ц/га құрайды. Ауруларға төзімді.

Асханалық сорттар

Қазақстан-20. Ерте және орташа пісетін асханалық сорт. Орташа жеміс шоғының салмағы 450 г. Өнімділік 135-150 ц/га. Ауруларға төзімділігі орташа.

Айсулу. Асханалық сорт. Орташа салмағы — 420 г. Орташа өнімділік — 154 ц/га. Сорт ондиумға шаруашылық тұрғыда төзімді.

Жамиля. Асханалық жүзім сорты, ерте-орташа пісу мерзімімен. Шақтары орташа және ірі көлемді (320–360 г). Өнімділігі – 120–160 ц/га. Ауруларға төзімділігі орташа.

Техникалық сорттар

Алмалы. Ерте-орташа пісу мерзіміндегі, техникалық бағыттағы сорт. Алматы облысында аудандастырылған. Шақтары кішкентай (110–135 г). Өнімділігі – 90–110 ц/га. Сорт милдью, ондиум ауруларына және төмен температураға салыстырмалы түрде төзімді.

Береке. Ерте-орташа пісу мерзіміндегі техникалық сорт. Шақтары орташа (140–160 г), тығыз. Өнімділігі орташа (90–110 ц/га). Милдью, ондиум және аязға жоғары төзімділігімен ерекшеленеді.

Илийский. Орташа пісу мерзіміндегі техникалық бағыттағы жүзім сорты. Шақтары орташа көлемді (170–220 г). Өнімділігі – 160–215 ц/га.

Техникалық сорттар

Куралай. Орташа пісу мерзіміндегі техникалық жүзім сорты. Шақтары орташа көлемді (160–180 г). Өнімділігі – 110–130 ц/га. Сорт оидиумға жоғары төзімділігімен ерекшеленеді.

Самал. Ерте-орташа пісу мерзіміндегі техникалық жүзім сорты. Шақтары орташа көлемді (140–160 г), тығыз. Өнімділігі – 120–140 ц/га. Милдью, оидиум және аязға төзімділігімен ерекшеленеді.

Климат пен экология

Климаттық өзгерістер жүзім өсіруге жаңа талаптар қояда:

- Ерте көктемгі үсік
- Жаздың аптап ыстығы
- Су ресурстарының тапшылығы

Экологиялық тұрақтылық үшін
органикалық егіншілікке көшу трендке
айналуда, бірақ бұл бағыт енді дамуда.

Қатар аралығы – 2.5–3 м. Көшет арасы – 1–1.5 м. Жерді алдын ала дайындау қажет.

Жүзімдіктерді отырғызу. Жүзім отырғызуға тегістелген алқаптармен қатар, жер бедері күрделі және тілімденген жерлерді де пайдалануға болады. Тілімденген жер бедері бар учаскелерде міндетті түрде күрделі жоспарлау (жерді тегістеу) жүргізілуі қажет. Топырақтың құнарлылығын сақтау үшін оның қарашірігі мол (жоғарғы) қабаты учаскенің шетіне ығыстырылады да, күрделі жоспарлау аяқталғаннан кейін бүкіл аумаққа біркелкі қайта таратылады. Жерді жоспарлағаннан кейін, отырғызуға дейінгі терең қопсыту жұмыстарын учаскені бойлай және көлденең бағытта 80 см тереңдікке дейін жүргізу қажет. Жерді терең жыртар алдында органикалық және минералды тыңайтқыштар 1-кестеде көрсетілген нормаларға сәйкес енгізіледі.

Тыңайтқыш түрлері	Өлшем бірлігі	Күрделі жоспарлаудан кейін	Күрделі жоспарлаусыз
Органикалық тыңайтқыштар	т/га	100	60
Минералды тыңайтқыштар:			
фосфор	1 гектарға әсер ететін заттың мөлшері (кг)	200	150
калий	1 гектарға әсер ететін заттың мөлшері (кг)	200	150

Жүзімдік көктемде немесе күзде стандартты көшеттермен отырғызылады. Отырғызу кезінде өсімдіктерді орналастыру келесі сызбаға сәйкес жүргізілуі керек:

- қатар аралықтарының ені – 2,75–3,0 м қатар ішіндегі қашықтық;
- әлсіз және орташа өсу күшіне ие бұталар үшін – 1,5 м, күшті өсетін бұталар үшін – 2,0 м суландырылмайтын (құрғақ) жерлерде – тиісінше 1,25 м және 1,5–1,75 м.

Көктемгі отырғызудың оңтүстік өңірлер үшін оңтайлы мерзімі – наурыздың үшінші онкүндігі мен сәуірдің бірінші онкүндігі аралығы. Оңтүстік-шығыста – сәуір айы.

Күзгі отырғызу мерзімі – оңтүстікте қазаннан қарашаның бірінші жартысына дейін, оңтүстік-шығыста – қазан айында.

Жүзімдік аумағы белгіленген отырғызу сызбасына сәйкес көлденең және бойлық бағытта маркерленіп бөлінеді. Болашақ қатарлар бойымен келифер арқылы 50–60 см тереңдікте ойық-жолақтар (арықтар) қазылады. Бұл арықтар арасындағы қашықтық қабылданған қатар аралығы еніне сәйкес болуы тиіс. Отырғызуға дейін осы арықтар арқылы су жіберіледі.

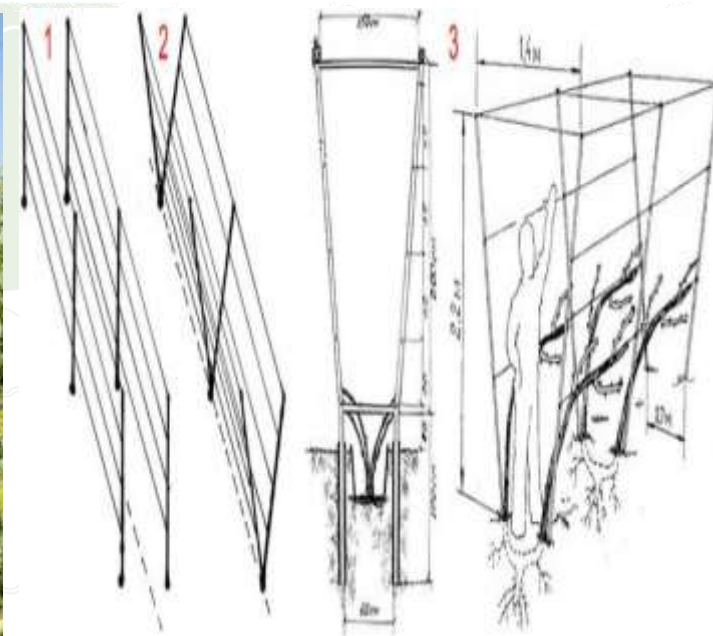
Отырғызар алдында көшеттің жерүсті бөлігін 1–2 өркен және әр өркенде 2–3 көзшелер қалдырып кеседі. Тамырлары 6–12 см-ге дейін қысқартылады және балшық пен көңнен жасалған қоймалжың ерітіндіге (балтушка) малынады.

Көшеттерді алдын ала суарылған арықтарға (немесе «суға отырғызу» тәсілімен) көлденең маркерлік арықтармен қиылысқан жерлерге отырғызады. Отырғызудан кейін міндетті түрде отырғызу арықтары бойымен бекітуші (нығайтушы) суару жүргізілуі тиіс.

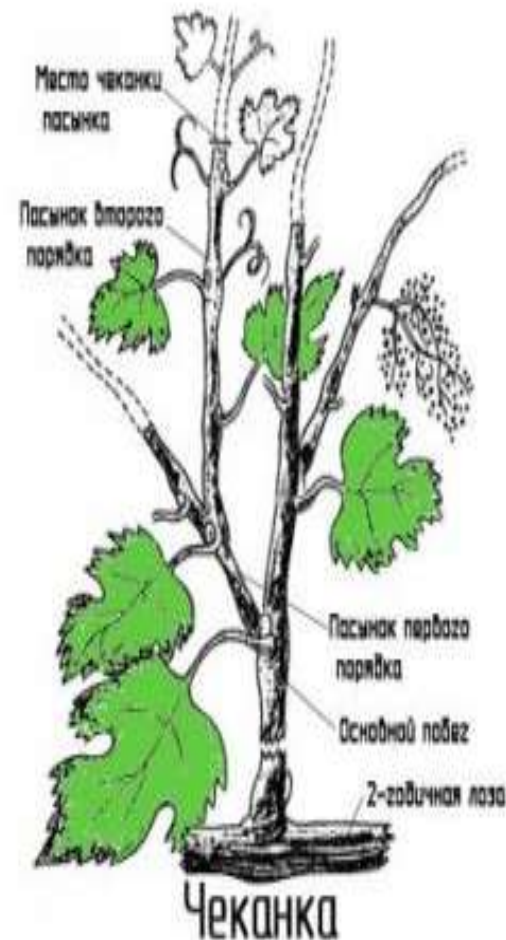
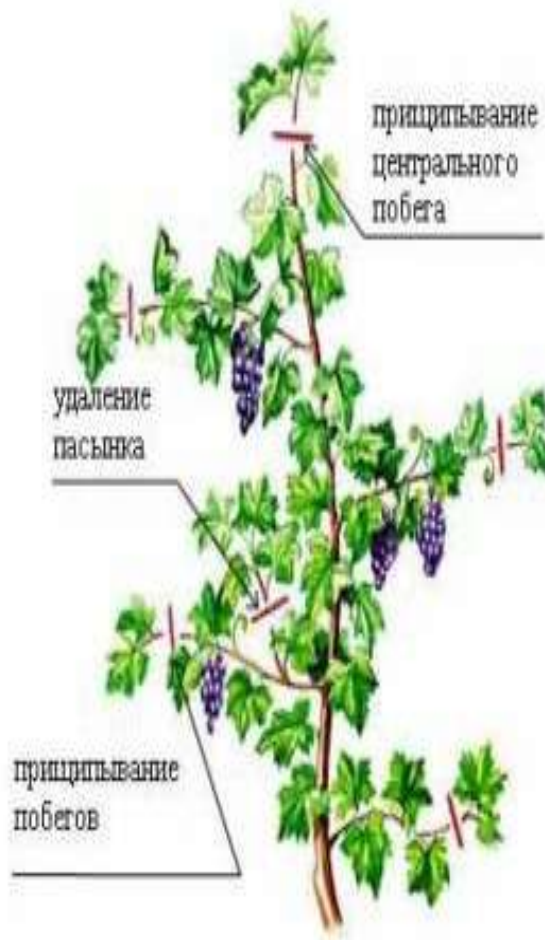
Отырғызылған жылы жас жүзімдіктерге вегетациялық суару жұмыстарын, әр қатардың екі жағынан 12–15 см тереңдікте қазылған арықтар арқылы жүргізу қажет. Арықтардың ұзындығы 100–200 м шамасында болуы тиіс. Оңтүстік-шығыс өңірінде топырақ ылғалдылығын толық далалық ылғал сыйымдылығының 70–80%-ы деңгейінде ұстап тұру үшін 5–8 рет, ал оңтүстікте 10 ретке дейін суару ұсынылады. Суару мөлшері — 300–400 м³/га, су ағыны — 0,1–0,2 л/сек шамасында. Арамшөптерді жою және топырақты вегетация кезеңінде қопсытылған күйде сақтау үшін 4–6 рет өңдеу (культивация) жүргізіледі: алдымен қатарға көлденең, кейін бойлай бағытта, бір мезгілде суару арықтарын қазумен бірге. Арамшөптер шыққан кезде жүзім бұталарының айналасында 1–2 рет қолмен қопсыту жұмыстары жүргізіледі.

Дұрыс бұта қалыптастыру және жүзімнің жоғарыға өрмелеуі үшін, жас жүзімнің 2-3 жасында сапалы тіреу орнату қажет, оған жүзім өркендерін байлауға болады. Мұндай тіреу көмегімен: жүзім өркенінің өсуін бақылауға болады; өнімнің көлемін арттыруға мүмкіндік туады; өнім жинау процесін жеңілдетуге болады; учаскенің орнын тиімді ұйымдастыруға болады.

Бұта қалыптасуын қолдау және оның өнімге біркелкі жүктелуін қамтамасыз ету үшін жасыл өркендерді кесу (жою) қолданылады. Қосарланған және үштік өркендер алынып тасталады, тек ең жақсы дамыған өркен қалдырылады. Жас бұталарда бұтаға қажетті дұрыс пішін беру үшін оларды кеседі. Қалдыру керек өркендер — мықты және жақсы дамығандар, бұл үлкен және толыққанды шақтар алуға мүмкіндік береді.

«ҚЖжЖШҒЗИ-1» Ұзын жеңді қалыптастыру

**Өсімдіктерге ең қажет
макроэлементтер:**

- **Азот**
- **Фосфор**
- **Калий**
- **Кальций**
- **Магний**
- **Бор**
- **Железо**
- **Цинк.**

**Өсімдікке өте аз мөлшерде
қажетті микроэлементтер:**

- **марганец**
- **Бор**
- **Цинк**
- **Медь**
- **Молибден**
- **кобальт, йод и др.**

«Қазақ жеміс-көкөніс шаруашылығы ғылыми зерттеу институты» ЖШС, жеміс, жидек дақылдары және жүзім шаруашылығы бөлімінде 30 дан астам патенттелген сорттар бар. Олар асханалық және техникалық бағыттарды.

- Ассортиментті дұрыс таңдау – өнім сапасын, көлемін арттырады
- Отандық сорттар: экологиялық, экономикалық жағынан тиімді

1. Сорт таңдауы:

- Өңірге бейімделген, жоғары өнімді отандық және шетелдік сорттарды өсіріңіз (мыс: Мерейтой-50, Азим, Айсұлу, Кара коз, Кызыл тан және т.б.).

2. Сапалы көшет:

- Сертификацияланған питомниктерден алынған өз тамырлы көшеттерді пайдаланыңыз.

3. Агротехника:

- Дұрыс отырғызу, тыңайту, кесу және жүзімді пішіндеу шараларын қатаң сақтаңыз.

4. Суару:

- Тамшылатып суару жүйесін қолданыңыз — бұл суды үнемдеп, өнімді арттырады.

5. Ауруларға қарсы күрес:

- Жүзімді жиі тексеріп, биологиялық немесе химиялық әдіспен қорғаңыз.

6. Жабу:

- Қыста жүзімді суықтан қорғау үшін уақтылы жауып отырыңыз (укрывная **культура**).

7. Сату мен өңдеу:

- Нарыққа бағытталған сорт өсіріп, шырын, мейіз сияқты өнімдер шығару арқылы табысты арттырыңыз.

8. Мемлекеттік қолдау:

Субсидия, арзан несие, оқыту бағдарламаларын пайдаланыңыз.

Назарларыңызға
рахмет!

